

education in the Russian Empire were characterized in the article.

Key words: *Volyn, art education, musical education, Professional female education.*

Ершова Людмила. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ВОЛЫНИ XIX – НАЧ. XX ВЕКА.

Аннотація. *В статье представлены культурологический и гендерный аспекты становления и развития художественного образования на территории Волынской губернии в XIX – начале XX в. Осуществлен анализ предпосылок становления художественного образования на Волыни. Выявлено гендерные особенности культурной жизни региона в указанный период. Охарактеризованы основные учреждения художественного направления.*

Ключевые слова: *Волынь, художественное образование, образование, профессиональная женская образование.*

УДК 378 (09) (048)

Сайбеков Максим,
*аспірант кафедри загальної педагогіки
та андрагогіки Полтавського НПУ
імені В. Г. Короленка*

**«РИТОРИКА» І «ДІАЛЕКТИКА» В КОНТЕКСТІ
СЕМИ ВІЛЬНИХ МИСТЕЦТВ У ТВОРЧІЙ
СПАДЩИНІ ІСИДОРА СЕВІЛЬСЬКОГО**

Анотація. *У статті висвітлено результати теоретико-компаративного аналізу праці Ісидора Севільського «Етимології». Розкрито походження і*

тлумачення мистецького змісту понять «риторика» і «діалектика». Здійснено компаративний аналіз джерел, на які посилався Ісидор, формулюючи дефініції філософських та мистецьких термінів.

Ключові слова: риторика, діалектика, сім вільних мистецтв, філософія, оратор.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Історико-мистецькі дослідження ранньо середньовічної думки та періоду «темних віків» є надзвичайно цінною науковою проблемою, оскільки потребують осмислення текстів, що безпосередньо не входять до дискурсу філософських і мистецьких дисциплін. Звернення до праці Ісидора Севільського є своєрідним відкриттям, позаяк у її змісті узагальнено відомості з усіх галузей знань попередньої епохи. У творчому доробку вченого синтезовано досягнення двох епох.

Ісидор Севільський у своїх етимологічних пошуках наводив не лише визначення понять, їхнє походження, але й намагався пояснити зв'язки між різними видами мистецтв, визначав їхнє місце в загальній системі знань, значимість і відповідність науково-мистецькому духу епохи. Накопичені Ісидором знання є однією з важливих підвалин становлення філософсько-богословської думки в Середньовіччі. Ісидор заклав підґрунтя для формування енциклопедичних знань, а його теоретико-практична діяльність є взірцем для наслідування сучасниками. Зважаючи на це, історико-філософський аналіз творчої спадщини Ісидора Севільського складає інтерес у таких аспектах: а) «побутування» філософської традиції за межами власне філософських текстів; б) рецепція античної спадщини у творах латинських авторів VI-VIII ст. у зв'язку з особливою історико-

культурною ситуацією, в якій вони опинилися; в) оригінальність Ісидора Севільського як автора.

Аналіз досліджень і публікацій із проблеми, виокремлення невирішених її частин. У галузі «ісидорознавства» найперші наукові розвідки належать французам та іспанцям. Приміром, Ж. Фонтен у праці «Ісидор Севільський і класична культура вестготів Іспанії» (1959), присвяченій аналізу перших трьох книг «Етимології», відводить філософії розділ. Досліднико вдається простежити вплив декількох мистецько-філософських традицій і творів в розглянутому трактаті. У 1982 р іспанський дослідник Ф. Лосано-Себастьян видав книгу «Ісидор Севільський і класична філософія». Висновки, до яких він приходить, – це непрямий вплив стоїцизму і платонізму на Ісидора.

В. Уколова опублікувала в 1985 р. статтю з подібною назвою – «Ісидор Севільський і антична філософія», в якій зосереджується на розгляді змісту розділу «Про філософів» восьмої книги «Етимологія». Авторка вказує на фрагментарність відомостей про Ісидора і втрачає розуміння філософії як «науки наук» [6]. Її наступна праця – «Антична спадщина і культура раннього Середньовіччя» розкриває зміст риторики та діалектики як мистецтв у творчій спадщині Ісидора Севільського [5].

Формулювання мети статті. У межах статті, спираючись на середньовічні концепції і поняття праці Ісидора Севільського «Етимологія», проаналізуємо терміни «риторика» і «діалектика», визначимо їх місце в системі семи вільних мистецтв.

Виклад основного матеріалу дослідження. Змістове наповнення книги I-III «Етимології» розкриває сутність семи вільних мистецтв. Теоретичне підґрунтя – друга книга «Настанов» Кассіодора, структура якої

складається з семи розділів, відповідно до семи вільних мистецтв. У розділі «Про діалектику» вміщено стислі тексти анотаційного характеру «Ісагоги» Порфірія, «Категорій» і «Про тлумачення» Аристотеля, розділи про силогізми і дефініції (остання містить багато посилань на «Топіку» Цицерона). Означені тексти увійшли до змісту «Етимологій» [1].

Наголосимо, що Ісидор Севільський найбільше розширив і поглибив граматичний розділ. У розділі «Про риторику і діалектику» доповнень менше, однак істотно змінено тлумачення понять «риторика» і «філософія». У викладацькій діяльності Ісидор використовував власні «Книгу про числа» і працю «Про природу речей». Ознайомлення з текстами зазначених творів дозволяє стверджувати, що редагування книги (зокрема, розділи про риторику і діалектику) так і не було завершено, що засвідчують численні помилки й буквальні повтори. Зупинимося більш детально на аналізі тексту.

Блок про сім вільних мистецтв починається зі вступу, в якому автор диференціює поняття «дисципліна» й «мистецтво», а також вказує на існування семи вільних мистецтв, пропонуючи стислі авторські визначення. Наступний розділ містить об'ємне за обсягом учення про букви і граматику. Відзначимо, що у наступному розподілі Брауліона лише граматика «заслужила» окремої книги, а риторика і діалектика були виділені в другу книгу (вони розглядаються як два різних способи одного мистецтва володіння словом, що відображає, ймовірно, вплив ідей стоїцизму). Усі дисципліни квадривіума були об'єднані в структурі третьої книги Ісидора Севільського – «Про математику». Це відповідає назві розділу, що передує частині про квадривіум в «Настановах» Кассіодора [4].

Інші концептуальні доповнення стосуються визначення риторики, діалектики і філософії. Кассіодор бере за основу свого розділу «Що таке риторика?» визначення Фортунаціана. Ісидор додає до цього визначення моральний елемент: «для переконання в тому, що є справедливо і благо». Крім цього, Ісидор вказує на зв'язок між граматикую і риторикою: перша є наука про правильне говоріння, друга – про правильне вираження думок [1].

Далі Ісидор Севільський називає прізвиська авторів, котрі заклали підвалини становлення риторики як науки (Горгій, Аристотель, Ермагор), а також адаптували в межах «латинського ґрунту» (Цицерон, Квінтіліан), і пропонує власний твір – короткий посібник довідкового змісту.

Риторика, як писав Ісидор, здійснюється оратором. Відповідно, Ісидор дає визначення оратора набагато розгорнутіше, ніж у Кассіодора. У традиційному визначенні «*uir bonus dicendi peritus*», що належить Катоніві Старшому. Ісидор, можливо, спирається на Квінтіліана, коли розкриває образ «чоловіка доброго», що поєднує в собі моральні якості та професійні вміння, які, на думку деяких дослідників, вказують на звернення до традицій Платона. Вираз «*dicendi peritus*» Катона Ісидор зрівнює з «*artificiosa eloquentia*» Цицерона і далі викладає складові частини риторики за Кассіодором. До цього Ісидор Севільський додає три складові успіху оратора, які Августин наводить відповідно в трьохчастинному поділі філософії (в тексті десятої книги «Про град Божий», взяту за основу Ісидором, вона також приписується Платону): природа, вчення і практика (*usus*). Таким чином, Ісидор пов'язує риторику і філософію на основі фігури оратора. Наголосимо, що моральна складова ідеального оратора описується без

залучення християнської термінології, лише на підґрунті класичних концепцій [4].

Античну риторику Ісидор ігнорує на тій підставі, що мова Біблії – проста, зрозуміла, а тому в такій самій простоті слід дотримуватися думки. Адже Біблія містить «приховане сяйво мудрості та істини, поміщене в слова простих і скромних», а «казане язичниками зовні блищить красномовними словами, всередині ж не надається ніякої чесноти і мудрості» [1]. Саме простота мови Святого Письма дозволяє йому бути виразником божественних «містерій», а зовні нехитрі образи виявляються символами найглибших таємниць.

Ісидор навіть робить спроби порівняти доступну мову Біблії зі зразками античної риторики, зауважуючи на це: «Важливі тексти Св. Письма мало цінують через простоту мови, але зіставлення його з язичницьким красномовством виглядає обурливо» і дає в зв'язку з цим повчання любити більше не слова, а істину, яка прихована в Писанні, бо «святі мови явлені в невігладливих словах, всередині ж сяють таємничою мудрістю» [1].

За переконаннями Ісидора Севільського, риторика містить критичний потенціал, є предметом спокуси, що засвідчено протиставленнями Св. Писання працям Цицерона: «Виявляється правдива простота, а напроти – брехня, яка спокушає людину своїми помилками і під словесними прикрасами приховує спокусливі пастки».

Ісидор, викриваючи брехню риторичного мистецтва, рекомендує обмежуватися у викладанні й вивченні елементарного читання і рахунку, «тому що вони прості і читання їх сприяє смиренності», тоді як інші мистецтва, особливо риторика, «нікуди не годні, бо вкладають у людський розум згубну гординю» [1].

Визначення діалектики (прояснення причин речей) та її ставлення до риторики (з посиланнями на Варрона) пропонується відповідно до «Настанов» Кассіодора. Цікаво, що Ісидор Севільський у розділі «Про діалектику» ототожнює її з логікою і приписує її систематизацію Арістотелю (слідом за Кассіодором), а в розділі «Про визначення філософії» розглядає її лише як частину логіки, що приписується Платону. Протиріччя такого роду розглядаємо як фактичні докази незавершеного редагування. Говорячи про діалектику, Ісидор наводить й інші варіації понять, від яких походить назва даної дисципліни. Цим словом виявляється не « $\lambda\epsilon\iota\varsigma$ » (лексикон), як можна було б очікувати, а « $\lambda\epsilon\kappa\tau\nu$ » (слово) [2]. Можна припустити, що така заміна використана Ісидором через більш логічне і милозвучне співзвуччя зі словом «діалектика».

У розділах, віднесених до діалектики, Ісидор доповнює Кассіодора не лише концептуально, але й інформативно. Слідуючи стоїчній традиції, Ісидор інтегрує риторику і діалектику у межах логіки. Якщо у Кассіодора риторика та діалектика виступають в якості «технічних» дисциплін, то Ісидор пов'язує риторику з етикою (наслідуючи в цьому Квінтіліана), а діалектику визнає необхідною підставою у міркуваннях про етику і фізику. Для держави та правителів за Ісидором існує окремий вид діалектики – моральної. Нею визначаються чесноти людини, закони співіснування людей у соціумі, які забезпечують порядок на основах духовності й віри: «Моральна діалектика – така, що завдяки їй пізнається спосіб гідного життя, а порядки (держави) направляються в русло людських чеснот» [5, с. 266]. Ісидор доповнює тричастинну платонівську схему філософії в «Настановах» Кассіодора, і позиціонує її як універсальну схему знання, що підходить навіть і до

аналізу Писання. Особливе значення отримує діалектика, необхідна для правильного міркування в галузі фізики й етики. Риторика включається до складу логіки й отримує етичне навантаження [4].

Якості «ratio» в 21 леммі – рухи душі, що загострюють «зір розуму» і відрізняють правду від брехні, майже буквально збігаються з якостями діалектики в лемі 39. Можливо, таке визначення складено власне Ісидором на основі декількох джерел («Глумачення на Євангеліє від Луки» Амвросія, твір «Про порядок» і «Бесіди на псалми» Августина).

Ісидор розглядає питання вчення про душу відповідно до вимог того часу за кількома «заходами». По-перше, в леммах 20-23 він приділяє увагу різним термінам, що належать до розумових здібностей людини: «ratio», «mens», «memoria», «sensus», «cogitatio». Структура даних лем швидше має відношення до риторики, ніж до філософії. Ісидор вибудовує пари: «mens» розум / «ratio» розум – інструмент діалектики, «sensus» розум / «memoria» пам'ять – інструмент риторики, об'єднуючи їх в 23 леммі («mens», «memoria», «cogitatio»), як співвідносяться з минулим, майбутнім і сьогоденням. По-друге, учений диференціює чуттєве і раціональне сприймання, керуючись ідеями праць Августина. Крім того, автор встановлює якісні відмінності між двома «субстанціями: духовною і тілесною» [5, с. 222].

Отже, пізнання, доступне людині, перш за все, концентрується в мудрості, складовими частинами якої є одкровення, відображене в Святому Письмі, догма, теологія (апологетика і патристика), потім «теоретичне» знання – філософія, що безпосередньо долучається до теології. Вони утворюють своєрідні верхні сфери культурного універсуму. «Наука», за Ісидором

Севільським, – це знання, оздоблені словами. Але, володіючи методичною єдністю, «наука» внутрішньо структурована. Її підґрунтя відповідно до античної традиції складають вільні мистецтва. Ісидор поділяє їх на тривіум і квадрівіум, але, як усталилося в римській школі, починає їхній виклад в «Етимологіях» із граматики, діалектики, що розглядалося ним як метод навчання, а тому вміщений цей текст в одній книзі з риторикою.

Таким чином, перші три книги присвячені викладу традиційної основи пізньоримської та європейської середньовічної освіти. У них Ісидор Севільський систематизує вже загальновизнані істини. Йому чужа філософічність, широка ерудиція «Арифметики» і «Музики» Боєція, його попередника в цій області, у якого він запозичує лише деякі формулювання. Він не теоретизує з приводу завдань освіти, як Кассіодор в «Настановах про науки божественні і світські».

Відмінною рисою творчої спадщини Ісидора є те, що автор більш докладно говорить про граматику і риторика, ніж про математичні дисципліни, і все ж таки простежується філологічне спрямування автора «Етимології».

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок із напрямку. Отже, Ісидор відштовхується від традиційного для латинської традиції розуміння філософії як знання людських і божественних понять. Розподіл філософії на фізику, етику і логіку, в яких є посилання на праці Платона, до часу Ісидора також було традиційним. Три зазначені частини деталізовано розділами, які дублюють структуру тривіума і квадривіума. Логіка поділяється на риторика й діалектику, тривіум доповнюється лише граматикою. Чотири традиційних розділи фізики (арифметика,

геометрія, музика й астрономія) доповнюються астрологією, механікою і медициною. Ісидор визначає основну функцію логіки як поділ істини і брехні, дотримуючись в цьому поглядів Августина. Поділяючи діалектику та риторику, Ісидор явно виділяє з них першу. Вона загострює розум і дозволяє відокремити істинне від помилкового, в той час як риторика являється методом не дискусії, а говоріння й, отже, не має самостійної цінності. Проте вона дуже корисна для діалектики. Ісидор використовує «платонівський» тричастинний поділ філософії. Визначення логіки, фізики і етики він запозичує в Августина. Водночас, опис складових частин логіки – діалектики та риторики знову повертає нас до проблеми співвідношення мудрості й красномовства, науки та мистецтва. Риторика виявляється необхідною «складовою», завдяки якій можна перейти до мистецтва діалектики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Севильский И. Этимологии или Начала: в 20 книгах. Кн. 1-3. Семь свободных искусств / Исидор Севильский; [пер. Л. Харитоновна]. – Санкт-Петербург : Евразия, 2006. – 352 с.
2. Бозций. Комментарий к Порфирию / Бозций Аниций Манлий Торкват Северин; [пер. Т. Ю. Бородай]. – Средневековье в свидетельствах современников. – Москва : ИВИ АН СССР, 1984. – С. 159–214.
3. Браулион Сарагосский. Избранные письма / Браулион Сарагосский ; [пер. с лат. Е.С. Криницына]. – Москва : «СОЮЗНИК», 2011. – 64 с.
4. Кассиодор. Наставления в науках божественных и светских / Флавий Магн Аврелий Кассиодор. – Москва: 1994. – Т. 1. С. 243-294 (Антология педагогической мысли христианского Средневековья).

5. Уколова В. И. Античное наследие и культура раннего Средневековья / Виктория Ивановна Уколова. – Москва : Наука, 1989. – 386 с.

6. Уколова В. И. Исидор Севильский и античная философия / Виктория Ивановна Уколова // Средние века. – Москва : Наука, 1985. – Вып. 48.

REFERENCES

1. Ysydor Sevyl'skiyy. Etymolohyy, yly Nachala. V 20 knyhakh. Kn. 1-3. Sem' svobodnykh yskusstv [Etymologiae]. Saint Petersburg, Eurasia, 2006. 352 p.

2. Boetsyy. Kommentaryy k Porfyryyu. Per. T. Yu. Boroday. Srednevekov'e v svydetel'stvakh sovremennykov. [Commentary to Porphyry]. Moscow, VVY AN SSSR, 1984. P. 159-214.

3. Braulyon Sarahoskiyy. Yzbrannye pys'ma. Per. s lat. E. S. Krynytsyna. [The Selected Letters]. Moscow, «SOYUZNYK», 2011. 64 p.

4. Kassiodor. Nastavlenyya v naukakh bozhestvennykh y svetskiykh [the Institutiones]. Moscow, 1994. Vol. 1. P. 243-294.

5. Ukolova V. Y. Antychnoe nasledye y kul'tura ranneho Srednevekov'ya [The ancient heritage and culture of the early Middle Ages]. Moscow, 1989.

6. Ukolova V. Y. Ysydor Sevyl'skiyy y antychnaya fylsophyya [Isidore of Seville, and ancient philosophy]. Srednye veka. M. : Nauka, 1985. Vol. 48.

Saybekov Maxim. «RHETORIC» AND «IALECTICS» IN THE CONTEXT SEVEN LIBERAL ARTS IN CREATIVE HERITAGE ISIDORE OF SEVILLE

Annotation. This article examines the origin and interpretation of artistic content of the concepts of «rhetoric»

and «dialectic» in the work of Isidore of Seville «Etymologies». A comparative analysis of the sources referred to by Isidore, giving the definition of philosophical and artistic notions.

Keywords: *rhetoric, dialectic, the seven liberal arts, philosophy, orator.*

Сайбеков Максим. «РИТОРИКА» И «ДИАЛЕКТИКА» В КОНТЕКСТЕ СЕМИ СВОБОДНЫХ ИСКУССТВ В ТВОРЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ ИСИДОРА СЕВИЛЬСКОГО

Аннотация. *В статье рассмотрено происхождение и толкование художественного содержания понятий «риторика» и «диалектика» в работе Исидора Севильского «Этимологии». Проведено компаративный анализ источников, на которые ссылался Исидор, давая определение философским и художественным понятиям.*

Ключевые слова: *риторика, диалектика, семь свободных искусств, философия, оратор.*

УДК 37(092)(477"1823/1901"(043.5)

*Шумейко Зінаїда,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
та ділової української мови
Академії державної пенітенціарної служби*

ОСОБЛИВОСТІ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ МАТВІЯ НОМИСА

Анотація. *У статті проаналізовано паремії зі збірки «Українські прислів'я, приказки і таке інше»*